

Pronásledování Romů a Sintů v Protektorátu Čechy a Morava

Michal Schuster, Aletta Beck

Text je dostupný na www.holocaust.cz

Červenec 2020

Vedle Židů nacisté na základě své rasové ideologie pronásledovali také Romy a Senty, které označovali jako „rasové cikány a cikánské míšence“. V obou případech vycházeli z po staletí udržovaných a živených předsudků a mylných představ Evropanů.

Antisemitismus i anticikanismus byly totiž pro většinu lidí nedílnou součástí všeobecného náhledu na svět. Pro mnoho obyvatel Evropy to platí i v současnosti.

Pronásledování Romů a Sintů na území Protektorátu Čechy a Morava (dále Protektorát) využívalo v začátku praxe první Československé republiky, poté se uskutečňovala otevřeně rasistická politika. Diskriminace lidí úředně označených za „cikány“ probíhala na území Protektorátu formou omezujících zákonů a nařízení, většinou přijatých z Říše, které do praxe uváděli úředníci a policisté. Důležitou částí pronásledování byla nucená koncentrace lidí označených jako „cikáni a cikánští míšenci“ zejména v koncentračních táborech oficiálně nazývaných „cikánské tábory“. K následnému hromadnému vraždění lidí došlo v „cikánském táboře“ v Auschwitz-Birkenau a bylo téměř dokonáno v dalších koncentračních táborech (dále KT) a jejich pobočkách, nebo na pochodech smrti.

Za tímto strohým souhrnem se skrývá dlouhý a složitý proces pronásledování, týrání a vraždění jednotlivých lidí – nevinných obětí. Stejně tak se za ním skrývají rozhodnutí a jednání jednotlivých viníků, kteří se na těchto událostech podíleli tím, že je iniciovali, rozhodovali o nich, prováděli, souhlasili s nimi nebo jen mlčky přihlíželi. Cílem tohoto textu je popsat vývoj politiky pronásledování lidí označených za „cikány“ a přispět tak k pochopení obecných principů lidského jednání vedoucího až ke genocidě.

Určení identity

Když nacisté obsadili zbytek území bývalého Československa a nastolili svůj okupační režim, přinesli s sebou svou rasovou ideologii a tím i definici „artfremder Rassen“, tj. cizorodých ras, kterými byli Židé, „cikáni“ a „černoši“.¹ Za Židy považovali i ty, kteří se sami jako Židé neidentifikovali, nýbrž například pocházeli z rodin, které už před několika generacemi konvertovaly ke křesťanství. Definice toho, koho považovali za Žida, kodifikovali v takzvaných norimberských zákonech. Seznam svých budoucích obětí si nacisté vytvořili pomocí dlouhodobého a komplikovaného procesu. V něm využili úřední dokumenty, dokumenty židovských obcí a na území Německa i sčítání lidu.² U lidí, které považovali za „cikány“, takovou možnost neměli. Nacistická definice „cikánů“ byla založena především na pseudovědeckém výzkumu Dr. Roberta Rittera, který od roku 1936 vedl takzvaný „Výzkumný ústav pro rasovou hygienu“ (Rassenhygienische Forschungstelle) u Říšského úřadu zdraví. Tento výzkumný ústav určil pomocí genealogického výzkumu v kombinaci s policejními rejstříky a pseudovědeckými antropometrickými kritérii, kdo platil za „rasového cikána“ nebo „cikánského míšence“. Tento proces byl zahájen později, než došlo k vytvoření kartoték Židů, a probíhal většinou až během druhé světové války. Po zřízení Protektorátu měli nacisté rychle k dispozici dokumenty, pomocí kterých mohli i na území českých zemí určit, kdo byl podle definice norimberských zákonů Žid. Ohledně „cikánů“ ale podobné dokumenty k dispozici neměli.

K dispozici měli policejní evidenci „cikánů“, kterou začala vést československá policie v roce 1925 a která byla potom vedena na základě zákona č. 117/1927 Sb. z.a.n. „o potulných cikánech“. Tento zákon definoval „cikány“ na základě životního stylu. Paragraf 1 tohoto zákona zněl: „Za potulné cikány podle tohoto zákona pokládají se cikáni z místa na místo se toulající a jiní tuláci práce se štítící, kteří po cikánsku žijí, a to v obojím případě i tehdy, mají-li po část roku hlavně v zimě stálé bydliště.“³

1 Runderlass des RMI vom 26. November 1935 [oběžník říšského ministerstva vnitra z 26. listopadu 1935]. In: Ministerialblatt für die Preußische Innere Verwaltung 1935, s. 1429–1934. Citováno dle: Rickmann, Anahid S.: „Rassenpflege im völkischen Staat“. Zum Verhältnis der Rassenhygiene zur nationalsozialistischen Politik. [„Péče o rasu v národním státě“. O vztahu mezi rasovou hygienou a nacistickou politikou.] Bonn 2002. Dostupné z: http://hss.ulb.uni-bonn.de/2002/0091/0091.pdf?origin=publication_detail [cit. 2020-05-17].

2 Götz, Aly, Roth, Heinz, Karl: Die restlose Erfassung. Volkszählen, Identifizieren, Aussondern im Nationalsozialismus. [Naprosté evidování. Sčítání lidu, identifikování, vyřazení v nacismu.] Berlin 1984/Frankfurt am Main 2000; Hájková, Alena: Evidence protektorátního židovského obyvatelstva. In: Terezínské studie a dokumenty 1997, s. 45–54; Táž: Vznik a složení kartotéky židovských osob z let nacistické okupace. In: Terezínské studie a dokumenty 2000, s. 347–354.

3 (<https://www.holocaust.cz/dejiny/pronasledovani-a-genocida-romu/pronasledovani-a-genocida-romu-v-ceskych-zemich/pronasledovani-a-genocida-romu-2/zakon-ze-dne-14-cervence-1927-o-potulnych-cikanech/>).

Vágní definice „potulných cikánů“ v tomto zákoně je v souladu také s pojetím samotného pojmu „cikán“ v tehdejší české společnosti. Za „cikány“ byli považováni jednak Romové a Sintové jako etnická skupina (dobově „Cikáni“), jednak obecně osoby, které na základě vžitých předsudků a stereotypů svým způsobem života a tělesnými nebo (většinou „špatnými“) povahovými vlastnostmi první skupinu jen připomínali („cikáni“, např. tuláci, potulní brusiči či deštníkáři, kramáři, drobní kolotočáři).⁴ Slovník jazyka českého z roku 1937 uvádí, že „cikánem“ je „příslušník potulného národa Cikánů“, ale také obecně „taškář, lhář, podvodník“.⁵

Předtím, než nacisté tuto evidenci využili ke svým účelům, byla do Protektorátu převzata různá jiná opatření z Říše.

Okupace a převzetí německých zákonů a nařízení

Po vzniku Protektorátu přijala protektorátní vláda postupně všechna „proticikánská“ nařízení, která byla během třicátých let realizována v nacistickém Německu. Nejdříve ale ještě nový režim využíval zákonná opatření i praktické provádění pronásledování obyvatelstva označeného za „cikány“, jež vycházela především z prvorepublikového zákona č. 117/27 Sb. z 15. července 1927 o „potulných cikánech a osobách po cikánsku žijících“. Lidé, kteří podle tohoto zákona byli označeni jako „cikáni“, měli mimo jiné zakázán přístup na některá území, např. pohraničí, lázně, obvody velkých měst atd.⁶ Vyhláškou protektorátního ministra vnitra Josefa Ježka z 30. listopadu 1939 o zákazu kočování bylo všem „potulným cikánům“ od konce ledna 1940 zakázáno kočovat a bylo jim nařízeno usadit se buď v domovské obci, tj. v obci, kde měli domovské právo, nebo v místě posledního pobytu. Samotné usazení neprobíhalo bez problémů, neboť obce se často bránily usazení „potulných cikánů“ tím, že je vypovídaly mimo svůj obvod nebo jim znemožňovaly získání domovské příslušnosti. Nově usazené osoby byly prakticky pod stálým dohledem místních četníků a protektorátní administrativa mohla využít periodická hlášení jednotlivých úřadů ke zpřesnění jejich evidence. Na základě nového soupisu žilo k 1. dubnu 1940 na území Protektorátu celkem 6 540 „cikánů“.⁷

4 Nečas, Ctibor: Romové na Moravě a ve Slezsku (1740–1945). Brno 2005, s. 14–15.

5 Váša, Pavel, Trávníček, František: Slovník jazyka českého. Praha 1937, s. 170.

6 Nečas, Ctibor: Romové v České republice včera a dnes. Olomouc 1999, s. 66.

7 Nečas, Ctibor: Českoslovenští Romové v letech 1938–1945. Brno 1994, s. 33–34; Týž: Romové v České republice včera a dnes. Olomouc 1999, s. 67.

Romská rodina po nuceném usazení, 1940, časopis Bezpečnostní služba. (Foto: Muzeum romské kultury).

Jedním z trestů za nedodržení zákazu kočování bylo zařazení do kárných pracovních táborů. Tyto tábory byly otevřeny 10. srpna 1940 v Letech u Písku a v Hodoníně u Kunštátu.⁸ Nařízení o jejich vzniku schválila česko-slovenská vláda Rudolfa Berana již 2. března 1939, tedy před vznikem Protektorátu, a měly sloužit k internaci „práce se štítících“ mužů, mezi nimi také „práceschopných potulných cikánů“. Do kárných pracovních táborů měli být umístěni muži starší osmnácti let, kteří nemohli prokázat zdroj obživy.⁹ Po zákazu kočování měli být do těchto táborů zařazeni i muži z romských rodin, které by stále kočovaly. Muži vězněni v kárných pracovních táborech a považovaní za „cikány“ byli v táborové evidenci označováni velkým písmenem „C“ („cikán“). V závislosti na ročním období tvořili zpravidla 5 až 25 % všech internovaných.¹⁰

Důležitý krok ve vývoji nacistického pronásledování na území Protektorátu tvořilo nařízení č. 89/42 Sb. o „preventivním potírání zločinnosti“, které bylo kopií stejnojmenného říšskoněmeckého výnosu šéfa německé policie a SS H. Himmlera z roku 1937. Protektorátní vláda v čele s předsedou Jaroslavem Krejčím je převzala a vydala 9. března 1942. Kriminální policie mimo jiné dostala právo uvalovat časově neomezenou

8 Více o kárných pracovních táborech viz např. Nečas, Ctibor: Českoslovenští Romové v letech 1938–1945. Brno 1994, s. 39–41; Týž: Seznam vězňů kárného pracovního (sběrného) tábora v Hodoníně. In: Bulletin Muzea romské kultury 2002–2003 (11–12), s. 91–92; Týž: Kárný pracovní (sběrný) tábor I a internovaní v něm cikáni. In: Bulletin Muzea romské kultury 2009 (18), s. 163–166; Týž: Cikáni a „cikáni“ v Letech. In: Živá historie, duben 2011, s. 35–37.

9 Vládní nařízení ze dne 2. března 1939 o kárných pracovních táborech. Sběrka zákonů a nařízení státu československého. Praha 1939, s. 368–370. Dostupné z:

<http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:92c52e90-8681-11e9-b844-5ef3fc9ae867> [cit. 2020-05-17].

10 Nečas, Ctibor: Holocaust českých Romů. Praha 1999, s. 18.

vazbu v nově zřízených sběrných táborech také na toho, „kdo ohrožuje veřejnost svým asociálním chováním“. Tato „preventivní vazba“ byla oficiálním právním základem pro uvěznění v nacistických koncentračních táborech.¹¹ Podle příslušné definice byla „asociálem“ osoba, která „byť i ne zločinným chováním namířeným proti pospolitosti dává najevo, že se do pospolitosti včleniti nehodlá“. Velice vágní definice tak umožňovala pronásledování stovek mužů i žen, kteří byli bez soudního rozsudku vězněni v různých sběrných a koncentračních táborech.

Nařízení zmiňovalo mezi „asociálními“ osobami mimo jiné také „cikány a osoby po způsobu cikánském kočující“ a obsahovalo „zvláštní ustanovení o cikánech“. „Cikánům a osobám potulujícím se po způsobu cikánském“ bylo zakázáno vzdalovat se bez předchozího povolení Kriminální ústředny v Praze z úředně přikázaného místa. Kriminální ústředna v Praze byla vytvořena v rámci sjednocování úřadů v Říši a Protektorátu a byla odpovědná zejména za stíhání „cikánů“ v Protektorátu. Do vzniku Kriminální ústředny tyto úkoly plnilo kriminální oddělení policejního ředitelství v Praze.¹² Ústředna měla, nově jako jediný orgán, pravomoc vydávat kočovnické listy. Platnost kočovnických listů vydaných jinými úřady zanikla a ty neplatné měly být jejich držitelům odebrány. Ústředna také jako jediná rozhodovala o vydání oprávnění nebo licence k provozování živnosti „kočovnickým způsobem“.¹³

Na sběrné tábory byly s platností od 1. ledna 1942 přeměněny také kárné pracovní tábory v Letech u Písku a Hodoníně u Kunštátu. „Preventivní vazba“ byla vykonávána také v donucovacích pracovnách v Praze-Ruzyni, Pardubicích a Brně (s pobočkou v Olšovci). Nejhorší variantou pro osoby, na něž se opatření vztahovalo, pak byl transport do KT Auschwitz I., později do KT Buchenwald a KT Ravensbrück. V těchto transportech, jimiž bylo od dubna 1942 do února 1944 odvečeno z Protektorátu několik set osob, tvořili romští muži a ženy pouze malou část.¹⁴ Rasová ideologie nacistů sice spojila Romy a Sinty s „asociály“, ale tyto skupiny neztotožňovala.

11 Hensle, Michael P.: Die Verrechtlichung des Unrechts. Der legalistische Rahmen der nationalsozialistischen Verfolgung [Právo z nepráva. Zákoný rámec nacistického pronásledování]. In: Benz, Wolfgang, Distel, Barbara (ed.): Ort des Terrors. Geschichte der nationalsozialistischen Konzentrationslager [Místo teroru. Dějiny nacistických koncentračních táborů], svazek 1: Organisation des Terrors [Organizace teroru], s. 76–90.

12 Moravský zemský archiv, B 124, Krajský národní výbor Brno, III. manipulace, kart. 1871, inv. č. 1536, Zvláštní příloha ke St. I/II-17-100-78 Ministerstva vnitra, oběžník z 24. června 1942.

13 Vládní nařízení č. 89/42 Sb. ze dne 9. března 1942 o „preventivním potírání zločinnosti“. Nové zákony a nařízení Protektorátu Čechy a Morava. Praha 1942, 4 (1), s. 184–204. Dostupné z: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:d1e3c790-3635-11e4-8c14-5ef3fc9bb22f> [cit. 2020-05-17].

14 Nečas, Ctibor: Českoslovenští Romové v letech 1938–1945. Brno 1994, s. 41–44; Týž: Holocaust českých Romů. Praha 1999, s. 18–19; Týž: Romové v České republice včera a dnes. Olomouc 1999, s. 68.

Policejní karta a snímek vězně sběrného tábora v Letech u Písku Antonína Vrby, který byl protektorátními úřady označen za „asociála“ a jako takový byl 25. března 1942 uvězněn. (Foto: Muzeum romské kultury).

Soupis „cikánů“ (2. 8. 1942)

Od poloviny roku 1942 se v Protektorátu uskutečňovalo pronásledování cíleně zaměřené na Romy a Sinty, které probíhalo jedině na základě „rasy“ bez ohledu na další okolnosti. Zásadním bylo přijetí výnosu protektorátního ministra vnitra Richarda Bienerta o „potírání cikánského zlořádu“ 24. června 1942, resp. prováděcí rozkaz z 10. července 1942. Výnos vyhlásil generální velitel neuniformované Protektorátní policie Horst Böhme, jehož úřad nově převzal agendu „potírání cikánského zlořádu“ v Protektorátu.¹⁵ Opět se jednalo o opatření, které napodobovalo říšskoněmecký předpis stejného jména, který v Říši platil od konce roku 1938.¹⁶ Výnos mimo jiné nařizoval, aby byli nově úředně evidováni všichni lidé označení za „cikány“. Podobný soupis „cikánů“ na základě tzv. Festsetzungserlass (výnos o trvalém zadržení „cikánů“ na místě) proběhl v Říši již v říjnu 1939.¹⁷

15 Moravský zemský archiv, B 124, Krajský národní výbor Brno, III. manipulace, kart. 1871, inv. č. 1536, Rozkaz generálního velitele neuniformované protektorátní policie z 10. července 1942 č. St I/II-17-100-78 „Potírání cikánského zlořádu“. Böhme opustil Protektorát v září 1942 a byl ve funkci nahrazen Erwinem Weinmannem.

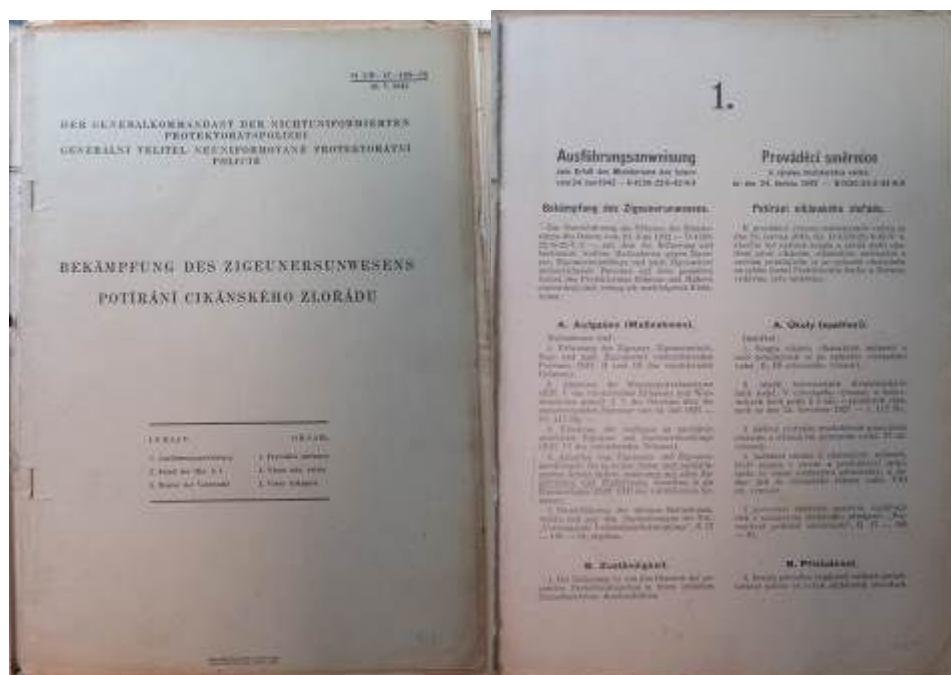
16 Zimmermann, Michael: Rassenutopie und Genozid. Die nationalsozialistische „Lösung der Zigeunerfrage“. [Rasová utopie a genocida. Nacistická „řešení cikánské otázky“.] Hamburg 1996, s. 220.

17 Fings, Karola: Gutachten zum Schnellbrief des Reichssicherheitshauptamtes – Tvb. Nr. RKPA. 149/1939 -g- – vom 17. 10.1939 betr. „Zigeunererfassung“ („Festsetzungserlass“). [Odborný posudek o rychlopisu Reichssicherheitshauptamtes – Tvb. Nr. RKPA. 149/1939 -g- – dne 17. října 1939 týkající se „soupisu cikánů“

Článek *Cikáni postaveni na roveň Židů*. In: *Venkov. Orgán České strany agrární. Praha 11. dubna 1942, č. 37, s. 2*. Dostupné z: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:0aa0e8e0-5eb1-11e8-8c53-005056825209> [cit. 2020-05-17].

(„Festsetzungserlass“).] Kolín nad Rýnem 2018. Dostupné z <https://zentralrat.sintiundroma.de/download/11145> [cit. 2020-07-28].

Titulní a první strana rozkazu generálního velitele neuniformované protektorátní policie z 10. července 1942 č. St I/II-17-100-78 „Potírání cikánského zlořádu“. (Moravský zemský archiv v Brně).

Na základě rozkazu provedly ve dnech od 1. do 3. srpna 1942 příslušné protektorátní úřady, tj. četnictvo a policie ve spolupráci s okresními a obecními úřady, podle pokynů německé kriminální policie soupis všech „cikánů, cikánských míšenců a osob žijících po cikánském způsobu“. Dnem soupisu se stal 2. srpen 1942, kdy jednotlivé četnické a policejní orgány na podkladě údajů předvedených osob vypracovaly obsáhlou dokumentaci o každé rodině i jednotlivci. Měly být vyplněny dotazníky protektorátního i říšskoněmeckého vzoru spolu s daktyloskopickými kartami a fotografiemi. Speciální důraz měli četníci a policisté klást na přesné údaje o rodinném původu až do třetí generace zpět. Všechny dokumenty, které během tohoto procesu vznikly, měly být předány Kriminální ústředně v Praze. Konkrétní pokyny na způsob vyplnění formuláře se rozdávaly na služební poradě velitelů kriminálních oddělení policie, velitelů četnických stanic a velitelů „sběrných táborů“ dne 15. července 1942 v Praze u Kriminální ústředny, která byla zodpovědná za řešení „cikánské otázky“ v Protektorátu.¹⁸ Dokumenty sbírala Reichszentrale zur Bekämpfung des Zigeunerunwesens (Říšská centrála pro potírání cikánského zlořádu).¹⁹

18 Moravský zemský archiv, B 124, Krajský národní výbor Brno, III. manipulace, kart. 1871, inv. č. 1536, fol. 754–769, Rozkaz generálního velitele neuniformované protektorátní policie z 10. července 1942 č. St I/II-17-100-78 „Potírání cikánského zlořádu“.

19 Moravský zemský archiv, B 124, Krajský národní výbor Brno, III. manipulace, kart. 1871, inv. č. 1536, fol. 761–766, Zvláštní příloha k Policejnímu věstníku pro Protektorát Čechy a Morava č. 4 z 23. července 1942, II.

Rozhodnutí, zda se jedná o „cikána“ nebo „cikánského míšence“, bylo v první instanci ponecháno na jednotlivých policejních úřadech provádějících soupis. Jejich rozhodnutí však byla předběžná.²⁰ O „rasové příslušnosti“, a tím o osudech jednotlivců pak definitivně rozhodovala Kriminální ústředna v Praze. Tento proces probíhal postupně a trval několik měsíců.

Soupis cikánů v Protektorátu

Soupis cikánů, cikánských míšenců a osob, pchtulujících se po způsobu cikánském, bude proveden na celém území Protektorátu Čechy a Morava dne 2. srpna 1942. Osoby, pchtulující se po způsobu cikánském, jsou na příklad: kotláři, brusiči a kočovní trhovci, pckud nemají vlastní živnost se stálým bydlištěm. Osoby, podléhající soupisu, se dostaví označeného dne o 7. hodině ranni k služebnám protektorátní policie (vládní policie a četnictva), označeným v příslušných vyhláškách, jež byly vydány okresními a vládními policejními úřady. Ve dnech 1. až 3. srpna t. r. je zakázáno osobám, podléhajícím soupisu, opustit místo pobytu. čt

Článek *Soupis cikánů v Protektorátu*. In: *Lidové noviny*. Brno 31. července 1942, č. 50 (polední vydání), s. 2. Dostupné z: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:a3a44db0-7dcb-11dd-bcd8-000d606f5dc6> [cit. 2020-05-17].

Koncentrace v „cikánských táborech“

V souvislosti s výnosem o „potírání cikánského zlořádu“ byly na počátku srpna 1942 zřízeny „Cikánský tábor I“ v Letech u Písku a „Cikánský tábor II“ v Hodoníně u Kunštátu. Do těchto nově zřízených koncentračních táborů měly být zařazovány především osoby, které splňovaly podmínky pro uvalení preventivní policejní vazby.²¹

Všeobecně závazné pokyny, 4. Potírání cikánského zlořádu.

20 Státní oblastní archiv Třeboň, fond CT Lety, karton 3, inv. č. 38, fol. 4-5, vyhláška o soupisu cikánů a <https://www.holocaust.cz/dejiny/pronasledovani-a-genocida-romu/pronasledovani-a-genocida-romu-v-ceskych-zemich/pronasledovani-a-genocida-romu-2/obeznik-ministerstva-vnitra-o-boji-proti-cikanskemu-zloradu-a-evidenci-cikanu-cikanskych-misencu-a-osob-zijících-po-zpusobu-cikanskem/>.

21 Moravský zemský archiv, B 124, Krajský národní výbor Brno, III. manipulace, kart. 1871, inv. č. 1536, fol. 754–769, Rozkaz generálního velitele neuniformované protektorátní policie z 10. července 1942 č. St I/II-17-100-78 „Potírání cikánského zlořádu“.

Oficiálně mělo jít o uvěznění „cikánů a cikánských míšenců, kteří nejsou v pevné a produktivní práci, spolu se všemi rodinnými příslušníky“.²² Avšak i lidé, kteří práci měli, mohli být deportováni, když úřad práce rozhodl, že nemá námitky vůči deportaci.²³ Místní policisté v rámci soupisu označili předběžně v celém Protektorátu z 11 886 zkoumaných lidí 5 860 za „rasové cikány“ nebo „míšence“.²⁴ Z nich bylo více než 1 300 osob uvězněno v „CT I Lety u Písku“, téměř 1 400 bylo uvězněno v „CT II Hodonín u Kunštátu“.²⁵

Na rozdíl od předchozích kárných pracovních a sběrných táborů, fungujících na těchto místech, byly podmínky věznění v „cikánských táborech“ podstatně horší a navíc fungovaly jako „čekací stanice“ na odsun do koncentračního tábora v Osvětimi. Časově neomezená internace v „cikánských táborech“ byla určena nejen pro dospělé a zdravé muže, ale i pro ženy a děti, nemocné a staré lidi.

Z celkového počtu zhruba 2 700 vězňů, kteří byli v letském a hodonínském „cikánském táboře“ uvězněni, zemřela část během internace na následky katastrofálních životních podmínek, část byla odtransportována do KT Auschwitz I v transpotech „asociálů“ a malá část propuštěna na dočasnou svobodu, kde se museli podrobit jiným represivním opatřením. Zbývající vězni byli hromadnými transporty „cikánů“ odvezeni do „cikánského tábora“ v rámci KT Auschwitz-Birkenau, kde většina z nich zahynula.²⁶

Deportace do Osvětimi

Dne 16. prosince 1942 vydal šéf německé policie a SS H. Himmler tzv. Osvětimský výnos (něm. Auschwitz-Erlass), který stanovil pro všechny „Cikány, cikánské míšence a neněmecké příslušníky romských skupin balkánského původu“ internaci ve vyhlazovacím a koncentračním táboře Auschwitz-Birkenau. Nařízení o deportacích se vztahovalo na území Velkoněmecké říše, Protektorát Čechy a Morava, Belgie, Holandsko a Lucembursko. Himmlerův výnos následně doplnil Hlavní úřad říšské bezpečnosti 29. ledna 1943 o prováděcí směrnici a 30. ledna 1943 o pokyny o zabavování majetku „cikánů“ jako

22 Moravský zemský archiv, B 124, Krajský národní výbor Brno, III. manipulace, kart. 1871, inv. č. 1536, Prováděcí směrnice k výnosu ministerstva vnitra č. D-1520-22/6-42-6/4 z 24. června 1942 „Potírání cikánského zlořádu“.

23 Jako například úřad práce v Klatovech, Státní oblastní archiv Třeboň, fond CT Lety, karton 23, inv. č. 96, fol. 178, úřad práce Klatovy – pobočka Přeštice četnické stanici v Přešticích, 30. července 1942.

24 Nečas, Ctibor: Holocaust českých Romů. Praha 1999, s. 20.

25 Tamtéž, s. 83; Týž: Pamětní seznam II. Hodonín. Praha 2014, s. 9.

26 Více o protektorátních „cikánských táborech“ viz např. Nečas, Ctibor: Andr' oda taboris. Vězňové protektorátních cikánských táborů 1942–1943. Brno 1987, 150 s.; Týž: Andr' oda taboris. Tragédie cikánských táborů v Letech a v Hodoníně. Brno 1995, 163 s.; Týž: Kolik vězňů prošlo internacemi protektorátních cikánských táborů? In: Časopis matice moravské 1995 (114), s. 352–364; Týž: Strasti a útrapy v protektorátních cikánských táborech. In: Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity 1996 (C 43), s. 143–163; Týž: Personál protektorátních cikánských táborů. In: Vlastivědný věstník moravský 1997 (49), s. 294–298.

nepřátel Říše.²⁷ Zároveň tento výnos znamenal konec všech ostatních plánů ohledně budoucího osudu Romů a Sintů, o kterých nacisté dříve diskutovali.

Přípravné práce na deportační akci probíhaly v Protektorátu v utajení. Sestavování transportů nařizovala německá kriminální policie a samotné provedení bylo svěřeno protektorátní kriminální policii a četnictvu. Kriminální policie podle výsledků svého „rasového vyšetřování“ rozhodla o tom, koho považovala za „rasového cikána“ nebo „míšence“ a tím o jeho zařazení do transportů.²⁸

Určitou šanci na vyjmutí z transportů měli pouze Romové s dobrým spojením s částí většinové společnosti, která měla kontakty s okupanty, kterých se dalo využívat. Jedním takovým případem byla rodina významného romského hudebníka Jožky Kubíka (1907–1978) z Hrubé Vrbky.²⁹ Jistou nadějí skýtala také světlejší barva pleti, příp. úplatky. Na konci dubna 1943 byla protektorátní policie na Moravě napomenuta německou kriminální policií za množství výjimek, které udělila. Po novém přezkoumání byla většina takto udělených výjimek Kriminální ústřednou zrušena a Romové byli odvezeni v dalších hromadných transpotech.³⁰

Transporty protektorátních Romů se měly na základě příprav protektorátní kriminální policie a neuniformované protektorátní policie týkat nejprve vězňů „cikánských táborů“ v Letech u Písku a Hodoníně u Kunštátu. Tyto plány však byly změněny kvůli epidemii tyfu. Příslušní úředníci se totiž obávali zavlečení epidemie do koncentračního tábora v Osvětimi, a tak byli odtransportováni nejprve romští muži, ženy a děti žijící až dosud na svobodě.

Ve větších městech se železniční dopravou byli po několik dnů shromažďováni romští muži, ženy a děti na tzv. sběrných místech – v zabraných sokolovnách, hostincích a dalších objektech, kde strávili při sestavování transportu několik dní. Veškeré peníze i

27 Nečas, Ctibor: Holocaust českých Romů. Praha 1999, s. 20–21; Týž: Romové v České republice včera a dnes. Olomouc 1999, s. 69; Týž: Romové na Moravě a ve Slezsku (1740–1945). Brno 2005, s. 264.

28 Např. Státní oblastní archiv Třeboň, fond CT Lety, karton 14, inv. č. 75; viz také Nečas, Ctibor, Cikánský tábor v Letech (1942–1943). In: Romano džaniben (2008) 15, s. 186–197. Dostupné z: <https://www.dzaniben.cz/files/1ab31724548f75a1ffe2df7c6f753c2a.pdf>, s. 187–188 [cit. 2020-31-07]; Nečas, Ctibor: Historikové a kauza Lety. Praha 1999, s. 18; Týž: Holocaust českých Romů. Praha 1999, s. 20, 83; Zimmermann, Michael: Rassenutopie und Genozid. Die nationalsozialistische „Lösung der Zigeunerfrage“. [Rasová utopie a genocida. Nacistické „řešení cikánské otázky“.] Hamburk 1996, s. 221–222.

29 Nečas, Ctibor: Českoslovenští Romové v letech 1938–1945. Brno 1994, s. 71; Týž: Špalíček romských miniatur. Osoby a dějství z romského dramatu, které se odvíjelo na scéně historické Moravy. Brno 2008, s. 114–115.

30 Nečas, Ctibor: Českoslovenští Romové v letech 1938–1945. Brno 1994, s. 73; Týž: Romové na Moravě a ve Slezsku (1740–1945). Brno 2005, s. 296.

majetek jim byl zabaven, v mnoha případech rozkraden, rozprodán ve veřejných dražbách nebo propadl Říši.³¹

Po sestavení transportu následovala cesta po železnici v nákladních vagoncích bez jídla a pití až k branám KT Auschwitz-Birkenau. Tam byli uvězněni Romové a Sintové z Říše a dalších evropských zemí přímo kontrolovaných nacisty ve zvláštním úseku B-II-e označovaném jako „cikánský rodinný tábor“, kde bylo postupně internováno přes 22 000 romských mužů, žen a dětí. Většina z nich tam zahynula.³²

První hromadný transport protektorátních Romů čítající 1038 osob vyjel dne 6. března 1943 z Brna.³³ Během roku 1943 pak následovaly další transporty z různých částí Čech a Moravy a také z obou „cikánských táborů“, které do Osvětimi dorazily 10. března (transport vypravený z Prahy čítal 650 osob), 19. března (z Olomouce 1048 osob). 7. května odjel transport vězňů z tábora v Letech (863 osob), a 22. srpna z tábora v Hodoníně u Kunštátu (768 osob). Poslední transporty odjely 19. října (z Prahy a Brna, 92 osob) a 28. ledna 1944 (z Prahy a Brna, 37 osob). Celkem tak protektorátní úřady postupně deportovaly do Osvětimi hromadnými transporty „cikánů“ zhruba 4 500 protektorátních Romů a Sintů. Dalších více než sto osob bylo odvezeno jednotlivě.³⁴

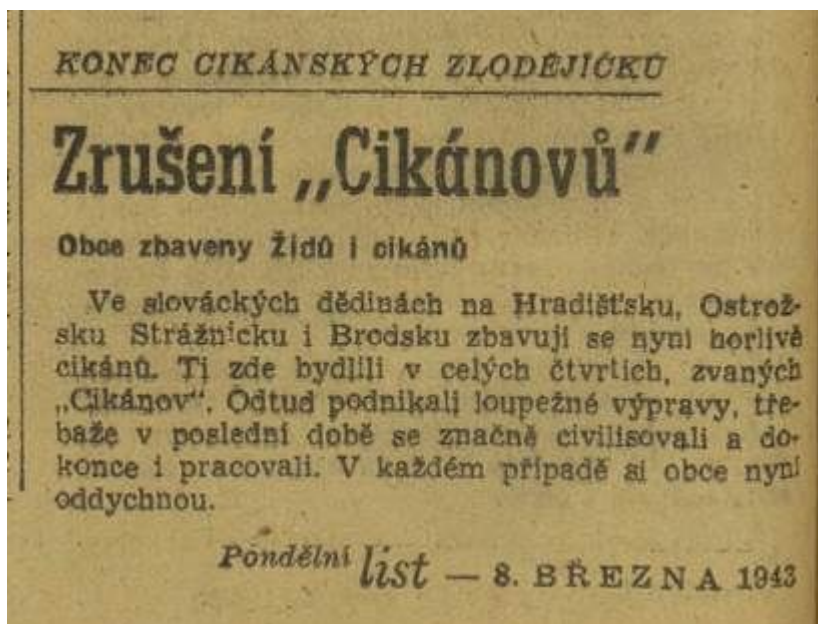
31 Týž: Českoslovenští Romové v letech 1938–1945. Brno 1994, s. 70–71.

32 Více o „cikánském táboře“ v KT Auschwitz-Birkenau viz např. Gedenkbuch. Die Sinti und Roma im Konzentrationslager Auschwitz-Birkenau / Memorial Book. The Gypsies at Auschwitz-Birkenau / Księga Pamięci. Cyganie w obozie koncentracyjnym Auschwitz-Birkenau. Vol. 1, 2. München, London, New York, Paris 1993, 1674 s.; Kapralski, Slawomir, Martyniak, Maria, Talewicz-Kwiatkowska, Joanna: Voices of Memory 7. Roma in Auschwitz. Oswiecim 2011, 163 s.

33 Nečas, Ctibor: Romové v České republice včera a dnes. Olomouc 1999, s. 76–78; Týž: Z Brna do Auschwitz-Birkenau. První transport moravských Romů do koncentračního tábora Auschwitz-Birkenau. Brno 2000, 60 s.; Týž: Romové na Moravě a ve Slezsku (1740–1945). Brno 2005, s. 294–297.

34 Více o transportech Romů z českých zemí viz např. Nečas, Ctibor: Nad osudem českých a slovenských Cikánů, s. 62–63; Týž: Z Protektorátu Čechy a Morava do Auschwitz II - Birkenau. Hromadný transport 7. 5. 1943. In: Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity 1995 (C 42), s. 139–145; Týž: Holocaust českých Romů. Praha 1999, s. 134–140; Týž: Z Brna do Auschwitz-Birkenau. První transport moravských Romů do koncentračního tábora Auschwitz-Birkenau. Brno 2000, 60 s.; Týž: Romové na Moravě a ve Slezsku (1740–1945). Brno 2005, s. 297–300.

Článek Zrušení „Cikánovů“. In: Polední list. Praha 8. března 1943, č. 17, s. 2. Dostupné z: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:a0506700-de2b-11e2-b28b-001018b5eb5c> [cit. 2020-05-17].

Romové z obce Bohusoudov (okr. Jihlava) shromáždění k transportu do koncentračního tábora Auschwitz II.-Birkenau, 1943. (Foto: Muzeum romské kultury).

Možnosti přežití

Po odtransportování většiny romského obyvatelstva zůstal na území Protektorátu na svobodě blíže neurčený počet Romů. Skupina zhruba dvou set z nich, která byla propuštěna při sestavování transportů na základě povolení kriminální policie, se měla zřejmě v budoucnu podrobit nucené sterilizaci.³⁵

Největší šance na přežití měli ti, kteří nebyli v rámci soupisu „cikánů“ označeni jako „cikáni a cikánští míšenci“, a tak se ani nedostali do procesu „konečného řešení“. Tak se podařilo přežít např. Eduardu Holomkovi. V roce 1941 se s pomocí přítele dostal na seznam mladých mužů, kteří byli posláni do Říše. Během války pracoval v továrně na výrobu munice nedaleko Vídně.³⁶

Další Romové se ukrývali (např. u příbuzných, přátel nebo v lesích), část uprchla na Slovensko. Ani útěk a skrývání však neznamenal jistou záchranu. Větší skupiny (např. rodiny) se pohybovaly pomaleji, byly více nápadné a hůře nacházely potřebný úkryt a jídlo. Jednotlivec mohl mít sice větší šanci uniknout, ale na druhou stranu se musel často odhodlat opustit své nejbližší bez jistoty, že se někdy shledají. Uprchlíci se nemuseli skrývat jen před bezpečnostními orgány, ale také před většinovým obyvatelstvem. Ačkoliv se našli lidé, kteří se snažili nejrůznější formou pomáhat, např. poskytnutím dočasného nebo trvalého úkrytu, jídla apod., ne každý byl ochoten riskovat a pomoci. Tím spíše „cikánům“, kteří běžně čelili předsudkům a opovržení. Genocidní opatření úřadů z těchto rasistických postojů tehdejší společnosti vycházela. Lidé proto běžně souhlasili s postupnými radikalizujícími se tendencemi směřujícími k potlačování práv různých skupin obyvatel vedoucích až k jejich hromadné likvidaci. Navíc byl anticikanismus spolu s antisemitismem v nacistickém režimu nepřetržitě přživován propagandou v tisku a rozhlase.

Strastiplný osud měla např. Zilli Reichmannová (nar. 1924) z rodiny česko-německých Sintů, která uprchla z „cikánského tábora“ v Letech u Písku v listopadu 1942. Po několika dnech byla zatčena a v březnu 1943 odtransportována do Auschwitz-Birkenau. Téhož roku se tam setkala i se svou tříletou dcerou, rodiči a dalšími příbuznými, kteří mezitím prošli „cikánským táborem“ v Letech u Písku a následně v Hodoníně u Kunštátu. Zatímco Zilli byla 2. srpna 1944 odvezena do KT Ravensbrück, zbytek rodiny byl téhož dne poslán do plynu. Z pobočného tábora KT Ravensbrück se jí později podařilo uprchnout a

35 Nečas, Ctibor: Českoslovenští Romové v letech 1938–1945. Brno 1994, s. 73.

36 Machálková, Elina: Elina – sága rodu Holomků. In: Kozáková, Karolína, Machálková Elina: Memoáry romských žen. Brno 2004, s. 37-38, pozn. 28, s. 55.

ukrývala se v Berlíně, kde se dočkala osvobození. Po skončení války se usadila v Německu, kde dosud žije a podává svědectví o svém pronásledování.³⁷

Někteří jednotlivci se také aktivně zapojovali do protinacistického odboje. Např. na Českomoravské vrchovině se proslavil „Černý partyzán“ Josef Serinek (1900–1974), který na podzim 1942 úspěšně uprchl z „cikánského tábora“ Lety u Písku a následně zformoval partyzánský oddíl „Čapajev“, jinak zvaný „Černý“. ³⁸ Dalším byl např. Antonín Murka (1923–1989), který se po svém útěku z „cikánského tábora“ Hodonín u Kunštátu zapojil do protinacistického odboje na rodném Valašsku.³⁹

37 Její vzpomínky vyšly knižně viz Schmidt, Zilli: Gott hat mit mir etwas vorgehabt! Erinnerungen einer deutschen Sinteza. Berlin 2020, 173 s. Dostupné z: https://www.stiftung-denkmal.de/wp-content/uploads/Zilli-Schmidt_Gott-hat-mit-mir-etwas-vorgehabt_Web-PDF_Einzelseiten.pdf [cit. 2020-05-17].

38 Serinek, Josef, Tesař, Jan: Česká cikánská rapsodie. Svazek I–III. Praha 2016, 502 s., 635 s., 208 s.

39 Nečas, Ctibor (ed.): Nemůžeme zapomenout. Našti bisteras. Brno 1994, s. 180–186; Týž: Špalíček romských miniatur. Osoby a dějství z romského dramatu, které se odvíjelo na scéně historické Moravy. Brno 2008, s. 100–102.

Závěr

Nacistická perzekuce osob označených za „cikány a cikánské míšence“ se v Protektorátu Čechy a Morava dotkla většiny tam žijících Romů a Sintů. Protektorátní vláda postupně přijala všechna „proticikánská“ nařízení, která byla během třicátých let realizována v nacistickém Německu. Romové byli nuceni se usadit a byli pod stálým policejním dohledem. Od poloviny 1942 byla nacisty uskutečňována otevřeně rasistická politika. V létě 1942 byl přijat výnos o potírání tzv. cikánského zlořádu a proveden soupis „cikánů a cikánských míšenců“, na základě něhož byla asi třetina osob označených za „cikány“ uvězněna v nově vytvořených „cikánských táborech“ v Letech u Písku a Hodoníně u Kunštátu. V době jejich existence od léta 1942 do léta 1943 v nich bylo uvězněno zhruba 2 700 mužů, žen a dětí, z nichž téměř 540 tam kvůli katastrofálním životním podmínkám zahynulo.

Závěrečnou fází pak byl výnos vůdce SS Heinricha Himmlera z prosince 1942, který stanovil pro všechny „cikány a cikánské míšence“ z Říše a jí podřízených území internaci ve vyhlazovacím KT Auschwitz-Birkenau. A tak bylo dalších 4 500 protektorátních „cikánů a cikánských míšenců“ od března 1943 v několika hromadných transportech odvezeno do „cikánského tábora“ v Osvětimi, kde většina z nich zahynula. Tyto oběti patří k více než 5 000 Romů, Sintů a dalších osob označených za „cikány“ z území dnešní České republiky, kteří byli zavražděni v rámci nacistického pronásledování „cikánů“.

Pronásledování „cikánů“ na území Protektorátu prováděné zdejšími orgány bylo ve své podstatě součástí „konečného řešení cikánské otázky“ řízeného z Říše. V různé intenzitě a míře se na něm podílelo velké množství českých občanů, kteří zastávali pozice na nejrůznější úrovni. Česká většinová společnost, mající v sobě silně zakořeněné předsudky a stereotypy vůči Romům a Sintům, tak nesla svůj díl zodpovědnosti za spáchané zločiny.

Seznam použitých archivních zdrojů a literatury:

Archivní zdroje:

Moravský zemský archiv, fond B 124, Krajský národní výbor Brno, III. manipulace:

- Karton 1871, inv. č. 1536 – Cikáni (1942–1951)

Státní oblastní archiv v Třeboni, fond CT Lety:

- Karton 3, inv. č. 38 – Vyhláška Okresního úřadu Písek o soupisu cikánů vydaná dne 17. 7. 1942
- Karton 14, inv. č. 75 – Změny stavu, propuštění z cikánského tábora, seznamy zemřelých
- Karton 23, inv. č. 96 – Epidemie tyfu

Literatura:

Fings, Karola: Gutachten zum Schnellbrief des Reichssicherheitshauptamtes – Tvb. Nr. RKPA. 149/1939 -g- – vom 17. 10.1939 betr. „Zigeunererfassung“ („Festsetzungserlass“) [Odborný posudek o rychlopisu Reichssicherheitshauptamtes – Tvb. Nr. RKPA. 149/1939 -g- – dne 17. října 1939 týkající se „soupisu cikánů“ („Festsetzungserlass“)]. Kolín nad Rýnem 2018. Dostupné z <https://zentralrat.sintiundroma.de/download/11145> [cit. 2020-07-28].

Götz, Aly, Roth, Karl Heinz: Die restlose Erfassung. Volkszählen, Identifizieren, Aussondern im Nationalsozialismus [Naprosté evidování. Sčítání lidu, identifikování, vyřazení v nacismu]. Berlin 1984/Frankfurt am Main 2000, 176 s.

Hájková, Alena: Evidence protektorátního židovského obyvatelstva. In: Terezínské studie a dokumenty 1997, s. 45–54.

Táž: Vznik a složení kartotéky židovských osob z let nacistické okupace. In: Terezínské studie a dokumenty 2000, s. 347–354.

Hensle, Michael P.: Die Verrechtlichung des Unrechts. Der legalistische Rahmen der nationalsozialistischen Verfolgung [Právo z nepráva. Zákonný rámec nacistického pronásledování]. In: Benz, Wolfgang, Distel, Barbara (ed.): Ort des Terrors. Geschichte der nationalsozialistischen Konzentrationslager [Místo teroru. Dějiny nacistických koncentračních táborů], svazek 1: Organisation des Terrors [Organizace teroru], s. 76–90.

Kozáková, Karolína, Machálková Elina: Memoáry romských žen. Brno 2004, 125 s., 57 s.

Nečas, Ctibor: Cikánský tábor v Letech (1942–1943). In: Romano Džaniben 1/2008, nilaj, s. 186–197.

Týž: Českoslovenští Romové v letech 1938–1945. Brno 1994, 220 s.

Týž: Historikové a kauza Lety. Praha 1999, 40 s.

Týž: Holocaust českých Romů. Praha 1999, 213 s.

Týž (ed.): Nemůžeme zapomenout. Našti bisteras. Brno 1994, 244 s.

Týž: Pamětní seznam II. Hodonín. Praha 2014, 113 s.

Týž: Romové na Moravě a ve Slezsku (1740–1945). Brno 2005, 475 s.

Týž: Romové v České republice včera a dnes. Olomouc 1999, 130 s.

Týž: Špalíček romských miniatur. Osoby a dějství z romského dramatu, které se odvíjelo na scéně historické Moravy. Brno 2008, 123 s.

Týž: Z Brna do Auschwitz-Birkenau. První transport moravských Romů do koncentračního tábora Auschwitz-Birkenau. Brno 2000, 60 s.

Nové zákony a nařízení Protektorátu Čechy a Morava. Praha 1942. Dostupné z:

<http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:d1e3c790-3635-11e4-8c14-5ef3fc9bb22f> [cit. 2020-05-17].

Runderlass des RMI vom 26. November 1935 [oběžník říšského ministerstva vnitra z 26. listopadu 1935]. In: Ministerialblatt für die Preußische Innere Verwaltung 1935, s. 1429–1934. Citováno dle: Rickmann, Anahid S.: „Rassenpflege im völkischen Staat“. Zum Verhältnis der Rassenhygiene zur nationalsozialistischen Politik [„Péče o rasu v národním státě“. O vztahu mezi rasovou hygienou a nacistickou politikou]. Bonn 2002. Dostupné z: http://hss.ulb.uni-bonn.de/2002/0091/0091.pdf?origin=publication_detail [cit. 2020-05-17].

Serinek, Josef, Tesař, Jan: Česká cikánská rapsodie. Svazek I–III. Praha 2016, 502 s., 635 s., 208 s.

Schmidt, Zilli: Gott hat mit mir etwas vorgehabt! Erinnerungen einer deutschen Sintezza [Bůh se mnou něco zamýšlel! Vzpomínky německé Sintky]. Berlin 2020, 173 s. Dostupné z: https://www.stiftung-denkmal.de/wp-content/uploads/Zilli-Schmidt_Gott-hat-mit-mir-etwas-vorgehabt_Web-PDF_Einzelseiten.pdf [cit. 2020-05-17].

Váša, Pavel, Trávníček, František: Slovník jazyka českého. Díl 1. Praha 1937, 892 s.

Sbírka zákonů a nařízení státu československého. Praha 1939. Dostupné z:

<http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/uuid/uuid:92c52e90-8681-11e9-b844-5ef3fc9ae867> [cit. 2020-05-17].

Zimmermann, Michael: Rassenutopie und Genozid. Die nationalsozialistische „Lösung der Zigeunerfrage“ [Rasová utopie a genocida. Nacistická „řešení cikánské otázky“]. Hamburk 1996, 574 s.